

РОЗДІЛ IV. НАУКОВІ ПОШУКИ У СФЕРІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТА ДИЗАЙНУ

УДК 37.035.6:745/749

О. В. Гулей

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КАТЕГОРІЯ «КОЛІР» У ЗМІСТІ НАВЧАННЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена висвітленню й аналізу поняття «колір» як одного з форматворчих елементів у образотворчому процесі. Розуміння природи кольору й закономірностей відтворення зображуваних форм декоративно-прикладного мистецтва є важливою умовою правильного зображення предметів (об'єктів) на площині паперу (полотна), що розглядається автором у контексті вдосконалення фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: фахова підготовка майбутніх учителів, образотворчий процес, декоративно-прикладне мистецтво, колір, кольорознавство.

Постановка проблеми. Проблеми кольору під різними кутами зору вивчає низка наукових дисциплін: фізика вивчає енергетичну природу кольору, фізіологія - процес сприйняття людським оком хвиль певної довжини й перетворення їх на колір, психологія - проблеми сприйняття кольору та вплив його на психіку, біологія - значення і роль кольору в життєдіяльності живих і рослинних організмів, математика розробляє методики вимірювання кольору. Сукупністю цих наук є наукове кольорознавство. «Колір» є важливою категорією в змісті навчання декоративно-прикладному мистецтву. Саме тому в підготовці майбутніх фахівців образотворчого мистецтва важливим є вдосконалення навчального курсу з основ кольорознавства.

Аналіз актуальних досліджень. Фактично витoki дослідження проблеми кольору беруть початок з періоду Ренесансу (який зняв містичну символіку, що панувала за часів Середньовіччя). В означений період Альберті й Леонардо да Вінчі, дивлячись на світ очима експериментаторів, почали відкривати закони взаємодії кольору та світла, особливості їх зорового сприйняття, пропонуючи нове тлумачення колірної естетики.

Леонардо да Вінчі у своєму «Трактаті про живопис» надав такі відомості про колір, які мають велике практичне значення і для художників нашого часу. Він утворив колірний ряд із шести кольорів, узгодив їх із відповідними природними стихіями: білий – світло, жовтий – земля, зелений – вода, синій – повітря, червоний – вогонь, чорний – морок. Для кожного окремого кольору ним були знайдені гармонійні кольори та продумані стійкі колірні акорди, наприклад, із зеленим гармонійно узгоджуються пурпурний, червоний, блідо-фіолетовий. Крім того, Леонардо да Вінчі визначив гармонійно контрастні кольори: білий – чорний, синій – жовтий, червоний – зелений [7]. Ідею шестикольорового ряду по-своєму інтерпретували й розвивали свого часу У. Адаме, Ван Гог, Е. Делакруа, В. Кандинський, Ф. Рунге, А. Шопенгауер та інші. «Фізичний» фундамент кольорознавства заклав І. Ньютон, який провів експеримент із заломленням променя світла через призму, виділив сім кольорів спектру, кожен з яких став самостійним елементом гармонійної системи – залежно від умов колір може набувати той чи інший стан і емоційну характеристику. Надалі французький учений Роже де Піль довів, що саме колір, а не малюнок, має найважливіше значення для живопису. Про поняття кольорів у кольоровому колі знаходимо відомості в сучасних науковців: С. Алексеєва, С. Беляєвої, В. Костіна, В. Кузіна, П. Павлинова, Ю. Шашкова та інших. Проте недостатньо уваги приділено науковцями проблемі кольору й кольорознавства в змісті фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в контексті вивчення декоративно-прикладного мистецтва.

Мета дослідження – визначити особливості застосування категорії «колір» у змісті навчання декоративно-прикладному мистецтву майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Великі відкриття в області кольору відбулись у ХХ столітті. На їх основі створюються лазери, голографія, комп'ютерна графіка. Результати наукових досліджень усе більш цілеспрямовано використовуються в кольорознавстві, навчанні живопису, впливають на творчість художників різних напрямів (кубізм, кінетичне мистецтво тощо). «Колір – це провідний початок, що організує простір, здатний викликати у глядача активну емоційну реакцію. Сприймати колір – не означає просто його бачити. Колір впливає на наш настрій, самопочуття... Зрозуміло, що сила впливу кольору на різних людей різна. При цьому велике значення має темперамент і душевний стан людини»: констатує дослідниця В. Візер [4]. За висловом С. Беляєвої: «Колір – одна з властивостей матеріального світу, усвідомлене зорове відчуття... Світло, що відбивається предметом розкладається на хвилі різної довжини, які і збуджують у нас різні колірні відчуття» [3]. Відтак, головними критеріями оцінки кольору й колористичних поєднань у художній практиці образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва є їх відповідність як природному кольору й колірним сполученням (які існують у дійсності), так і творчому задуму художника (виконаних за фантазією автора).

У теорії живопису й мальовничій практиці вивчаються головним чином художні, естетичні властивості кольору закономірності створення колірної ладу, колориту картини, різні прийоми використання контрастів, співвідношення кольору з іншими компонентами художньої форми. Наука про колір (кольорознавство, або колористка) допомагає художникам краще зрозуміти особливості кольору, використовувати його в образотворчому мистецтві взагалі та декоративному малюванні зокрема. Колористика, як наука про колір, включає відомості про природу кольору, основних, похідних і додаткових кольорах, основні характеристики кольору, колірних контрастах, змішуванні кольорів, колориті, колірної гармонії, колірної мови й колірної культури. Вона спирається на фізичні основи кольору, психофізіологічний фундамент його сприйняття й одночасно враховує уявлення суспільства про культуру кольору [3]. В іншому значенні колористика мислиться як колірне середовище, що задовольняє людину естетично й утилітарно. Таке розуміння дозволяє говорити про колористику окремого твору як про результат діяльності художника відмінного від природного колірної оточення (особливо актуальним є таке рішення в декоративному стилізованому живописі).

Теорія кольору як світла, що виходить від сонця, або штучного джерела світла – складне явище природи. Пучок сонячного світла, заломлюючись у краплях дощу або в тригранній призмі, утворює веселку, інакше – спектр. Нормальний зір людини здатний розрізняти в спектрі до 130 різних кольорів [8]. У змісті навчання декоративно-прикладному мистецтву майбутніх фахівців образотворчого мистецтва важливо засвоєння базових знань про колір.

Усе розмаїття кольорів можна розділити на дві великі групи:

- одну групу складають *ахроматичні* кольори: чорний, білий і всі сірі (від самого темного до самого світлого). Це так звані нейтральні (безбарвні) кольори. Вони відрізняються між собою за світлотою залежно від коефіцієнта відбиття. Людина розрізняє близько 300 ахроматичних відтінків;
- до іншої групи належать червоний, помаранчевий, жовтий, синій та ін., усі кольори сонячного спектра та їх похідні. Ці кольори називаються *хроматичними* (кольоровими) [8].

Хроматичні кольори відрізняються один від одного кольоровим тоном, світлотою та насиченістю – це три основні характеристики кольору [2].

Перша характеристика кольору – тонова (світліше – темніше). Це характеристика ступеня світлотності будь-якого окремо взятого кольору. Дана характеристика визначає, наскільки один колір світліше або темніше щодо іншого, взятого нами для порівняння. Найбільш темним кольором вважається той, який більше за всіх близький до найтемнішої фарби в природі – чорної. Найбільш світлим кольором завжди є колір, більше за все близький до найяснішої фарби – білої.

Друга характеристика кольору – колірна (тепліше – холодніше). Тут мається на увазі приналежність даного колірною відтінку до групи холодних кольорів або до групи теплих кольорів, що характеризує, наскільки більше або менше одна колірна пляма містить у собі теплих або холодних відтінків порівняно з іншою колірною плямою. Колірна характеристика показує ступінь теплоти або холодності кожної колірною плями, тобто присутність жовто-червоних відтінків або присутність синьо-блакитних. За висловом відомого художника В. Кандинського: «...Теплота, або холод фарби є взагалі схильність до жовтого або синього кольору... Це подібно до того, як картина, написана в жовтих тонах, завжди випромінює враження охолодження» [1].

Третя характеристика кольору – яскравість (яскравість – приглушеність кольору) показує, як взагалі поданий будь-який колір у картині – або спокійно, приглушено, або ж кольорова пляма піднесена чисто, свіжо, яскраво, дзвінко, що називається, відкрито [8]. Кожен предмет має свій предметний (локальний) колір. Локальний колір предмета – це ті чисті, незмішані кольори, які в нашому уявленні пов'язані з певними ознаками предметів як їх об'єктивні, незмінні властивості. Локальний колір – основний колір будь-якого предмета без зовнішніх впливів. Предметний колір може змінюватися під впливом джерела світла й колірною середовища. Освітлена частина предмета набуває відтінків джерела світла [6]. Фарби, що застосовуються в живописі взагалі і, особливо, в декоративному олійному розписі, за кольором поділяють на спектральні, які становлять сонячний колір, і прості. Простими (або основними) називають такі фарби, які неможливо скласти з інших фарб, але із суміші простих фарб можна скласти всі інші. Простих фарб три: жовта – стронціанова (лимонно-жовтого відтінку); червона – (крапак рожево-червоного відтінку) і третя – синя (блакитного відтінку) [5].

У процесі змішування основних (простих) кольорів отримуємо т. з. похідні. В олійному живописі існує три види змішування фарб (механічне, оптичне, просторове), що дає можливість отримувати необхідний колірний тон або відтінок. Отримання потрібних кольорів і відтінків може досягатися механічно, при змішуванні фарб на палітрі, оптично, при нанесенні тонкого шару - просвічування фарби поверх висохлої, раніше нанесеної фарби, і так зване просторове змішування, що є, власне, одним із видів оптичного.

Механічне змішування олійних фарб виконують на палітрі, або на самій картині. Для механічного змішування кольорів закономірності оптичного змішування кольорів неприйнятні, оскільки результат, одержуваний при механічному змішуванні кольорів, часто зовсім інший, ніж при оптичному змішуванні тих самих кольорів. Наприклад, при змішуванні трьох спектральних променів – червоного, синього й жовтого – виходить білий колір, а при механічному змішуванні фарб тих самих кольорів виходить сірий колір; при оптичному змішуванні червоного й синього світлових променів виходить жовтий колір, а при механічному змішуванні двох фарб цих самих кольорів виходить тьмяно-коричневий колір.

Для досягнення необхідного ефекту при *оптичному змішуванні* кольорів застосовуються фарби прозорі, так звані лесувальні. У палітрі олійних фарб це: золотисто-жовта, кобальт синій, кобальт синій спектральний, тіоіндіго рожева, смарагдова зелена й волконська. Також існують напівлесувальні фарби: сієна натуральна, марс коричневий світлий, вохра темна, марганцева блакитна. Для оптичного змішування кольорів характерні такі закономірності: до будь-якого оптично змішаного хроматичного кольору можна підібрати інший, що доповнює хроматичний колір, який при оптичному змішуванні з першим (у певній пропорції) дає ахроматичний колір – сірий чи білий.

Оптичне змішування двох не взаємодоповнювальних хроматичних кольорів дає новий колірний тон, який у колірному колі знаходиться завжди між змішуваними. Як правило, насиченість кольору, отриманого в результаті оптичного змішування – двох не доповнювальних кольорів, буде завжди менше, ніж у кольорів, що змішуються. Чим далі один від одного знаходяться в колірному колі кольори, що змішуються, або чим ближче змішувані кольори підходять до взаємно доповнювальних, тим менш насиченим виходить колір суміші. Олійні фарби створені для техніки корпусного письма, призначеного для передачі світла, для відображення рельєфної фактури - мазками олійного живопису часто досягається ефект *просторового змішування* фарб, коли в результаті оптичної суміші двох розташованих близько один до одного кольорів, якщо дивитися на них на досить великій відстані, можна побачити новий колір [2]. Найбільш типовим видом просторового змішування фарб є «пуантилізм», де крапочки, або дрібні мазки, розташовані близько один до одного, створюють ефект оптичної суміші фарб. Зазначимо, що на цьому принципі змішування кольорів побудована техніка мозаїки, набір якої складається зі шматочків кольорового скла – смальти.

Аналіз наукової літератури [4; 5; 7] уможливив з'ясувати, що беручи фарби для змішування, слід мати на увазі не тільки їх колір і насиченість, а й фактуру мазка. Не потрібно змішувати більше як три фарби, щоб уникнути забруднення барвистою сумішшю. При змішуванні фарб слід урахувати процеси, що призводять до зміни кольору, пов'язані з хімічною взаємодією пігментів при змішуванні деяких фарб: потемніння, вицвітання, розтріскування барвистого шару. Варто зазначити, що при оптичному лесувальному нанесенні олійних фарб «просвічувальні» барви слід наносити лише після повного висихання раніше покладених. Принагідно зазначимо, що при «пуантильному» нанесенні фарб, чим меншими будуть мазки, плями або крапки фарби, тим більшим буде ефект просторово-оптичного змішування кольорів.

З вищезначеного можемо зробити висновок, що в процесі декоративного розпису слід урахувати співвідношення кольорів, які розташовані поруч у кольоровому спектрі, оскільки кольори впливають один на одного. Тому, починаючи працювати над декоративним твором, варто наносити всі основні тони відразу, щоб бачити співвідношення між ними.

Таким чином, колір у декоративно-прикладному мистецтві є важливим виразним засобом, що відображає творчий задум автора, допомагає йому передати асоціативне відображення навколишньої дійсності в стилізованому багатоколірному звучанні.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження маємо підстави стверджувати, що образна сила кольору в декоративно-прикладному мистецтві полягає не в яскравості окремого кольору, не в його насиченості чи відкритості, і не в силі окремого контрасту чи помітності накладення фарби, а в такому:

- у гармонійному поєднанні кольорів між собою;
- у єдності зв'язків кольорів з образом і задумом художника;
- у підпорядкуванні колірному рішенню всієї образної структури твору.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у висвітленні взаємозв'язку кольору та світла, оскільки це важливий аспект у процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев, С. С. (1974). *О колорите*. М.: Изобразительное искусство.
2. Беда, Г. В. (1986). *Живопись*. М.: Просвещение.
3. Беляева, С. Е. (2013). *Основы изобразительного искусства и художественного проектирования*. М.: Издательский центр «Академия».
4. Визер, В. В. (2006). *Живописная грамота. Система цвета в изобразительном искусстве*. СПб.: Питер.
5. *Живопись* (2004). М.: Владос.
6. Костин, В. Юматов, В. (2008). *Язык изобразительного искусства*. М.: Знание.
7. Шашков, Ю. П. (2006). *Живопись и её средства*. М.: Трикста: Академический проект.
8. Чувашов, А. С. Живопис у навчально-творчому процесі : аспект побудови освітлення кольороформи. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, 22, 131–149. – Режим доступу: http://www.lnam.edu.ua/pdf_upload/visnuk/22/12.pdf

РЕЗЮМЕ

Гулей О. В. Цвет как составляющая профессиональной подготовки будущего учителя изобразительного искусства.

Статья посвящена анализу понятия «цвет», как одного из формообразующих элементов в изобразительном процессе. Понимание природы цвета и закономерностей освещения изображаемых форм является важным условием правильного изображения предметов (объектов) на плоскости бумаги (полотна), что рассматривается автором в контексте совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства. Система совершенствования практических навыков будущего учителя изобразительного искусства основывается не только на собственном опыте и на творческой активности студента, но и в значительной степени, на умении воспринимать и накапливать объективную информацию о законах изобразительной грамоты. Понимание природы цвета является важным для художника, особенно для будущего учителя изобразительного искусства, ведь понимание основ изобразительной грамоты является залогом успешной творческо-профессиональной деятельности.

Для создания картины существуют важные понятия изобразительной грамоты: цвет, свет, блик, полутень, тень собственная, рефлекс, тень падающая. Цвет занимает одно из ведущих мест в перечне составляющих факторов светотеневой моделировки формы, поскольку является важной категорией в создании изображения. Для изобразительного искусства основную роль играет соотношение света и цвета, поскольку они в своем взаимовлиянии дают все разнообразие видимых форм. В изобразительном искусстве цвет выступает как самостоятельная эстетическая категория и независимый элемент воспроизведения художественной формы.

В статье рассмотрены представления о природе цвета в разные культурно исторические периоды: взгляды художников Возрождения, Средневековья; в работе затронуто отношение к цвету в живописи импрессионистов а также современное понятие «цвет» в контексте подготовки учителей изобразительного искусства к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка будущих учителей, изобразительный процесс, декоративно-прикладное искусство, цвет, цветоведение.

SUMMARY

Gulei O. Color as part of vocational training of future teacher of the fine arts.

This article analyzes the concept of «color» as one of the formative elements in the visual process. Understanding the nature of color and patterns of coloring depicted objects forms an important condition for the correct image of things (objects) in the plane of paper (cloth), which is considered by the author in the context of improving the training of future teachers of the fine arts. The system of improving practical skills of future teacher of the fine arts is not only based on their own experience and creative activity of students but also, to a large extent, on the ability to perceive and collect objective information about the laws of graphic reading and writing. Understanding the nature of color is important for an artist, especially for the future teacher of the fine arts, because understanding the fundamentals of graphic literacy is the key to a successful creative and professional activity.

There are important concepts of pictorial literacy in creating a picture: color, light, glare, the penumbra, the shadow of its own, reflex, falling shadow. Color takes one of the leading places in the list of the factors cutting off modeling forms, since it is an important category in the creation of images. In the fine arts major role is played by the ratio of color and light as in their mutual influence they lead to the diversity of visible forms. In the visual arts color acts as an independent aesthetic category and a separate element of depicting artistic form.

The article describes the concepts of the nature of color in different cultural and historical periods: the views of the Renaissance artists and artists of the Middle Ages; the relation to color in Impressionist paintings and the modern concept of «color» in the context of the preparation of teachers of the fine arts to their future professional activity.

Key words: vocational training of future teachers, fine arts, decorative and applied art, color, color studies.